

2. Oportunizm i konformizm są inną stroną niewłaściwego pojmowania roli Pisma św. we wspólnocie Ludu Bożego. Złe pojęty ekumenizm tworzy bezwartościowy irenizm, a uleganie presji różnych ideologii prowadzi do zakłamaney egzegezy.

3. Eksperymentatorstwo. „Biblia nie jest księgą ćwiczeń” — to zdanie egzegety żydowskiego M. Greenberga wypowiedziane na zjeździe biblijnym w Leuven (1985) zwraca uwagę na fakt traktowania Pisma św. jako tekstu prób i doświadczeń. Tworzy się przeto — według znanego wyrażenia o Dreyfusa — „egzegeza na Sorbonie”, a więc akademicka, rodzaj „sztuki dla sztuki”, pozbawiona siły wiary i mocy przekonań. A przecież Pismo św., przez Boga natchnione, „użyteczne jest do pouczenia, do przekonywania, do namiętniania, do kształcenia w sprawiedliwości, by człowiek Boży stał się doskonały i do wszelkiego dobrego dzieła zaprawiony” (2 Tm 3, 16 n).

Czyżby te cienie miały przesłonić blaski posoborowej odnowy biblijnej? Bynajmniej, ale trzeba pamiętać o proroczych zaiste słowach Konstytucji soborowej *Gaudium et spes* (n. 37):

„W ciągu całej historii ludzkiej toczy się ciężka walka przeciw mocom ciemności; walka ta, zaczęta ongiś u początku świata, trwać będzie do ostatniego dnia, według słowa Pana. Wplątany w nią człowiek wciąż musi się trudzić, aby trwać w dobrym i nie będzie mu dane bez wielkiej pracy oraz pomocy łaski Bożej osiągnąć jedności w samym sobie”.

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

Ks. Stefan Cichy

ODNOWA LITURGICZNA SOBÓRU WATYKAŃSKIEGO II RZECZY DOKONANE — IDEE PRZEWODNIE — PERSPEKTYWY

Dzieło odnowy Kościoła rozpoczął Sobór Watykański II od reformy liturgii, którą od czasów św. Piusa X nazywa się źródłem życia chrześcijańskiego, a od Piusa XI szczytem życia Kościoła¹. Konstytucja o liturgii rozpoczynająca się od słów *Sacrosanctum Concilium* przyjęta w dniu 4.12.1963 r. 2147 głosami za i 4 przeciw była pierwszym dokumentem tego Soboru. Dokument ten przedsta-

¹ Por. Pius X, *Motu proprio Tra le sollecitudini* (22. 11. 1903), „Acta Sanctae Sedis” 36 (1903—1904) 331; Pius XI, *Constitutio Apostolica Divini cultus* (20. 12. 1928), „Acta Apostolicae Sedis” 21 (1929) 33—41.

wił naturę liturgii i jej miejsce w życiu Kościoła oraz dał cały szereg wskazań dotyczących jej odnowy².

Od ogłoszenia Konstytucji o liturgii upłynęło ponad 20 lat. Sprawa podjętej przez Sobór odnowy liturgii stała się w tym czasie przedmiotem licznych publikacji. Z okazji 10-lecia, 15-lecia i 20-lecia Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* ukazywały się artykuły, a nawet książki³. Na szczególną uwagę zasługuje olbrzymie ponad 900 stronicowe dzieło ks. arcybiskupa Annibale Bugniniego poświęcone reformie liturgicznej⁴. Refleksji nad reformą liturgiczną ostatniego Soboru poświęcone było spotkanie przewodniczących i sekretarzy Krajowych Komisji Liturgicznych w Rzymie w dniach 23—28.10.1984 r.⁵.

W wypowiedzi niniejszej nie będzie chodziło o szczegółową charakterystykę całego dzieła posoborowej odnowy liturgicznej. Przedstawimy tu najpierw dokonane dzieło odnowy (I), następnie idee przewodnie dokumentów odnowy liturgicznej (II) i na koniec perspektywy dalszych reform (III).

I. DOKONANE DZIEŁO ODNOWY LITURGII.

Na pytanie: Czego dokonano w ciągu 20 lat po ogłoszeniu Konstytucji o liturgii, można odpowiedzieć, że dokonano wiele, wydano szereg instrukcji, ogłoszono zmiany w starszych księgach i opracowano wydania typiczne prawie wszystkich ksiąg liturgicznych. O ogromie dokonanych prac informują zbiory dokumentów odnowy liturgicznej⁶. Prace te postępowały w różnym tempie, a ich efekty były bardziej lub mniej dostrzegalne w poszczególnych latach po Soborze.

Profesor liturgiki z seminarium duchownego w Namur (Francja) A. Haquin dzieli czas, w którym dokonywała się posoborowa odnowa liturgii na 3 etapy:

² V. Noè, *Storia della Costituzione Liturgica: punti di riferimento*, „Notitiae” 19 (1983) 258. 262 n.

³ Np. A. Bugnini, *Dieci anni*, „Notitiae” 9 (1973) 395—399; A. Frotz, *Wo steht die Liturgiereform heute? Eine Bilanz nach zehn Jahren Liturgiekonstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Köln 1973; A. Chupungco, *Costituzione conciliare sulla Sacra Liturgia*, 15° Anniversario, „Notitiae” 14 (1978) 578—580; R. Schwarzenberger, *Bewusst und tätig. Die Liturgieerneuerung des II. Vatikanums*, Wien 1983 oraz kilkanaście artykułów w czasopiśmie „Notitiae” 19 (1983) i 20 (1984).

⁴ A. Bugnini, *La riforma liturgica (1948—1975)*, Roma 1983.

⁵ Por. „Notitiae” 20 (1984) 712—920.

⁶ Np. A. Kaczyński, *Enchiridion Documentorum Instaurationis Liturgicae I (1963—1973)*, Torino 1976 (odtąd cyt. EDIL); *Dokumente zur Erneuerung der Liturgie*. Band I: Dokumente des Apostolischen Stuhles 1963—1973, herausgegeben von H. Rennings unter Mitarbeit von M. Klöckener, Kevelaer 1983.

1. lata 1964—1969; 2. lata 1970—1975 i 3. lata 1976—1985⁷.

Podział ten związany jest z organami, które czuwały nad realizacją dzieła odnowy liturgii. Chyba lepiej byłoby dokonać małych korekt i uściśleń w tym podziale czasowym.

1. Okres pierwszy (25.1.1964—8.5.1969) zwany wiosną odnowy⁸ cechuje intensywna działalność powołanej przez papieża Pawła VI Rady do wykonania Konstytucji o liturgii tzw. „Consilium”, na czele której stał kard. Lercaro, a sekretarzem został ks. Annibale Bugnini. Rada ta ustanowiona przez motu proprio *Sacram liturgiam* z dnia 25.1.1964 r.⁹ współpracowała ściśle z Kongregacją Świętych Obrzędów. „Consilium” było międzynarodowym gremium ekspertów podzielonym na „Coetus a studiis”¹⁰. W latach 1964—1970 gremium to spotykało się na 13 zebraniach plenarnych, w czasie których przedstawiano stan przygotowań poszczególnych ksiąg liturgicznych¹¹.

Owoce prac „Consilium” było 5 instrukcji: pierwsza instrukcja wprowadzająca postanowienia Konstytucji o liturgii *Inter oecumenici* z dnia 26.9.1964 r.¹², druga instrukcja wykonawcza do Konstytucji o liturgii *Tres abhinc annos* z dnia 4.5.1967 r.¹³, instrukcja o muzyce w liturgii *Musicam sacram* z dnia 5.3.1967¹⁴, instrukcja o kulcie tajemnicy eucharystycznej *Eucharisticum misterium* z dnia 25.5.1967 r.¹⁵ i instrukcja o tłumaczeniu tekstów liturgicznych z dnia 25.1.1969 r.¹⁶. Ponadto przewodniczący „Consilium” wystosował kilka listów do przewodniczących Konferencji Episkopatów w sprawie ducha odnowy liturgii¹⁷.

„Consilium” wspólnie z Kongregacją Świętych Obrzędów ogłosiło dnia 27.1.1965 r. zmiany w dotychczasowym Mszale Rzymskim zgodnie z postanowieniami instrukcji *Inter oecumenici*¹⁸, zaś dnia 7.3.1965 obrzęd koncelebracji i Komunii św. pod dwiema postaciami¹⁹. Podobnie ogłoszono wydanie *Kyriale simplex* (14.12.1964)²⁰ i *Graduale*

⁷ A. Haquin, *La réforme liturgique de Vatican II*, „Nouvelle Revue Théologique” 107 (1985) 481—497.

⁸ Tamże 488.

⁹ EDIL s. 41 n.

¹⁰ Por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 73 nn. 907—917.

¹¹ Tamże 144—196.

¹² EDIL s. 50—78.

¹³ EDIL s. 296—302.

¹⁴ EDIL s. 275—291.

¹⁵ EDIL s. 320—351.

¹⁶ EDIL s. 421—430 podaje tekst francuski. Instrukcja była wydana w sześciu językach.

¹⁷ EDIL s. 133—139; 201—204 i 355—360. Por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 207—220.

¹⁸ EDIL s. 117 n.

¹⁹ EDIL s. 123—126.

²⁰ EDIL s. 113 n.

simplex (3.9.1967 r.)²¹ oraz nowych modlitw eucharystycznych i prefacji (23.5.1968 r.)²² i nowego *Ordo Missae* (6.4.1969 r.)²³.

Zasadniczo chodziło w tym okresie o dokonanie zmian w istniejących księgach liturgicznych i wprowadzenie ducha odnowy. Dokumenty odnowy skupiają się na dwóch sprawach: na Eucharystii i na muzyce sakralnej²⁴.

Jednocześnie zaczęto już wydawać nowe księgi liturgiczne; część pontyfikału obejmującą święcenia diakonatu, prezbiteratu i biskupstwa (18.6.1968 r.)²⁵ i część rytuału obejmującą obrzędy małżeństwa (19.3.1969 r.)²⁶. Ogłoszono także ważne dla opracowania mszału i brewiarza normy dotyczące kalendarza liturgicznego (21.3.1969 r.)²⁷.

2. Okres drugi (8.5.1969—11.7.1975) to czas najbardziej prężnego rozwoju dzieła odnowy liturgicznej. W czasie tym działała powołana dnia 8.5.1969 r. przez Pawła VI Kongregacja do Spraw Kultu Bożego²⁸, której sekretarzem został dotychczasowy sekretarz „Consilium”, inspirator prowadzonych prac. Wydała ona trzy ważne instrukcje: instrukcję *Actio pastoralis* o Mszy św. w małych grupach (15.5.1969 r.)²⁹, trzecią instrukcję do Konstytucji o liturgii *Liturgicae instaurationes* (5.9.1970)³⁰ i Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci (1.11.1973)³¹. Kongregacja wystosowała także list do przewodniczących Konferencji Episkopatów o modlitwach eucharystycznych (27.4.1973)³².

Ogłosiła ona wydania typiczne głównych ksiąg liturgicznych. Nowy Mszał Rzymski został opublikowany dekretem z dnia 26.3.1970³³, a nowy lekcjonarz mszalny dnia 30.9.1970 r.³⁴. Tego samego roku ogłosił Paweł VI konstytucję apostolską *Laudis canticum* (1.11.1970 r.)³⁵ zapowiadającą opublikowanie księgi Liturgii Godzin. Cztery tomy tej księgi liturgicznej ukazały się drukiem w latach 1971—1972. W odstępach czasowych Kongregacja publikowała część pontyfikału: Obrzędy konsekracji dziewic (31.5.1970 r.)³⁶, Obrzędy benedykcji opata i ksieni (9.11.1970 r.)³⁷, Obrzędy poświęcenia olejów i Krzyżma

²¹ EDIL s. 367—370.

²² EDIL s. 374—378.

²³ EDIL s. 465—546.

²⁴ Por. A. Haquin, art. cyt. 487 n.

²⁵ EDIL s. 392—395.

²⁶ EDIL s. 434—438.

²⁷ EDIL s. 439—455.

²⁸ EDIL s. 552—555. Por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 90—105; 918—920.

²⁹ EDIL s. 573—577.

³⁰ EDIL s. 703—713.

³¹ EDIL s. 968—980.

³² EDIL s. 941—947.

³³ EDIL s. 665 n.

³⁴ EDIL s. 714 n.

³⁵ EDIL s. 719—724.

³⁶ EDIL s. 677—680.

³⁷ EDIL s. 715—727.

św. (3.12.1970 r.)³⁸, Obrzędy bierzmowania (22.8.1971 r.)³⁹ i Obrzędy udzielania posług (3.12.1972 r.)⁴⁰.

Podobnie ukazywały się kolejne części nowego rytuału: Obrzędy chrztu dzieci (15.5.1969 r.)⁴¹, Obrzędy pogrzebu (15.8.1969 r.)⁴², Obrzędy profesji zakonnej (2.2.1970 r.)⁴³, Obrzędy inicjacji chrześcijańskiej dorosłych (6.1.197 r.)⁴⁴, Obrzędy sakramentów chorych (7.12.1972 r.)⁴⁵, Obrzędy Komunii św. i kultu eucharystycznego poza Mszą św. (21.6.1973 r.)⁴⁶ i Obrzędy pokuty (2.12.1973 r.)⁴⁷.

Trzeba tu także zaznaczyć, że ukazały się drugie poprawione wydania typiczne Obrzędów chrztu dzieci (29.8.1973 r.)⁴⁸ i Mszału Rzymskiego (27.3.1975 r.)⁴⁹.

3. Trzeci okres (11.7.1975—5.4.1984) to czas kiedy w związku z decyzją papieża Pawła VI z dnia 11.7.1975 r. Kongregacja do Spraw Kultu Bożego została połączona z Kongregacją do Spraw Sakramentów⁵⁰. W sekcji do spraw Kultu Bożego zabrakło ks. arcybiskupa A. Bugninię, który został pro-nuncjuszem w Iranie⁵¹. A. Haquin nazywa ten okres: „le temps de patience”⁵².

Ukazała się w tym okresie instrukcja o kulcie eucharystycznym *Inaestimabile donum* (3.4.1980 r.)⁵³, przygotowane już wcześniej Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza (29.5.1977 r.)⁵⁴. II wydanie typiczne lekcjonarza mszalnego z obszerniejszym wprowadzeniem teologicznym-pastoralnym (21.1.1981 r.)⁵⁵, nowy Obrzęd koronacji obrazów (25.3.1981 r.)⁵⁶ oraz zmiany w księgach liturgicznych po ogłoszeniu nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego (12.9.1983 r.)⁵⁷.

Ojciec św. Jan Paweł II decyzją z dnia 5.4.1984 r. rozdzielił połączone przez Pawła VI Kongregacje wyodrębniając znowu Kongregację do Spraw Kultu Bożego. Kongregację tę z Kongregacją do

³⁸ EDIL s. 728—730.

³⁹ EDIL s. 815—820.

⁴⁰ EDIL s. 904.

⁴¹ EDIL s. 556—572.

⁴² EDIL s. 606—613.

⁴³ EDIL s. 653—659.

⁴⁴ EDIL s. 830—859.

⁴⁵ EDIL s. 905—914.

⁴⁶ EDIL s. 951—964.

⁴⁷ EDIL s. 981—997.

⁴⁸ Zob. „Notitiae” 9 (1973) 268—272.

⁴⁹ Zob. „Notitiae” 11 (1975) 297—337.

⁵⁰ Zob. „Notitiae” 11 (1975) 209—212.

⁵¹ Por. G. Pasqualletti, *Una vita per la liturgia*, w: *Liturgia opera divina e umana*. Studi sulla riforma liturgica offerti a S. E. Mons. Annibale Bugnini in occasione del suo 70° compleanno, Roma (b.r.w.), s. 21.

⁵² A. Haquin, art. cyt. 492.

⁵³ Zob. „Notitiae” 16 (1980) 287—296.

⁵⁴ Zob. „Notitiae” 13 (1977) 364—390.

⁵⁵ Zob. „Notitiae” 17 (1981) 358—409.

⁵⁶ Zob. „Notitiae” 17 (1981) 246—267.

⁵⁷ Zob. „Notitiae” 19 (1983) 540—555.

Spraw Sakramentów łączy ten sam prefekt stojący na czele obu Kongregacji⁵⁸.

Wyodrębniona znowu Kongregacja do Spraw Kultu Bożego ogłosiła część rytuału z błogosławieństwami (31.5.1984 r.)⁵⁹ i Caeremoniale Episcoporum (14.9.1984 r.)⁶⁰. Ponowne rozdzielenie Kongregacji będzie stanowiło dla historii ka liturgii nową cezurę czasową i początek kolejnego okresu powodzenia dzieła odnowy liturgii.

Ciekawą rzeczą byłoby przypatrzenie się, jak odnowę liturgii realizowano w poszczególnych krajach. Jest to jednak zagadnienie bardzo obszerne i wymaga osobnego opracowania.

II. IDEE PRZEWODNIE DOKUMENTÓW ODNOWY LITURGII.

W opublikowanych w okresie posoborowym instrukcjach i księgach liturgicznych zauważyć można pewne idee przewodnie. Wyliczymy je tu w pewnym logicznym porządku.

1. Historia zbawienia. We współczesnej teologii podkreśla się ważność dziejów zbawienia, realizację Bożego planu zbawczego⁶¹. Myśl ta dochodzi do głosu także w odnowionej liturgii. Liturgia w myśl art. 5 i 6 Konstytucji o liturgii jest kontynuacją dziejów zbawienia⁶². We wprowadzeniach teologiczno-pastoralnych do niektórych ksiąg prawda ta została wyraźnie zaznaczona. Np. W obrzędach pokuty znajdujemy rozdział zatytułowany: „Misterium pojednania w dziejach zbawienia”⁶³, zaś w Obrzędach sakramentów chorych mowa jest o ludzkiej chorobie i jej znaczeniu w tajemnicy zbawienia⁶⁴. Odpowiedni dobór czytań w sprawowanej liturgii także ujmuje akt liturgiczny na tle dziejów zbawienia.

2. Rola słowa Bożego. Dzieje zbawienia opisane są na kartach Pisma świętego. Odnowiona liturgia zgodnie z art. 35 i 51 Konstytucji o liturgii obficie zastawiła wiernym stół słowa Bożego, dowartościowała to słowo w celebracjach liturgicznych. Wszystkie czynności liturgiczne połączone są z dłuższą lub krótszą liturgią słowa. Nawet w Obrzędach pokuty przewiduje tekst łaciński czytanie Pisma św. w obrzędzie pojednania jednego penitenta. U nas ze względu na wielką ilość penitentów z tego zrezygnowano. Obficie zastawiony

⁵⁸ Zob. „Notitiae” 20 (1984) 237.

⁵⁹ Tamże 927—939.

⁶⁰ Tamże 940—944.

⁶¹ Por. *Mysterium salutis*. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik, herausgegeben von J. Feiner und M. Löhrer, Bände I—V, Einsiedeln 1965—1976; *Drogi zbawienia*. Od Biblii do soboru (Praca zbiorowa), Poznań 1970.

⁶² Por. *Anamnesis* 1. La liturgia, momento nella storia della salvezza (a cura di S. Marsili), Torino 1974, 88—100.

⁶³ EDIL s. 982 nn.

⁶⁴ EDIL s. 906 n.

stół słowa Bożego pozwala uczestnikom liturgii zgłębiać tajemnicę Chrystusa, bo o Nim mówi całe Pismo święte. Dlatego św. Hieronim powiedział: „Nieznajomość Pisma świętego jest nieznajomością Chrystusa”⁶⁵.

3. Obecność Chrystusa i Jego misterium paschalnego. Chrystus jest w centrum liturgii Kościoła. Jego różnorodną obecność w liturgii podkreślają dokumenty odnowy. Obecny jest On w słowie, w znakach sakramentalnych, w zgromadzeniu liturgicznym, w osobie sprawującego liturgię kapłana i w sposób najwyższy pod postaciami eucharystycznymi⁶⁶. Odnowiona liturgia akcentuje szczególnie obecność misterium paschalnego czyli tajemnicy Jego męki, śmierci i zmartwychwstania⁶⁷. Jest to szczególnie wyraźne w obrzędach chrztu i Eucharystii.

4. Tajemnica Kościoła — zgromadzenie liturgiczne. Refleksja nad tajemnicą Kościoła była głównym przedmiotem zainteresowań ostatniego Soboru. Ta refleksja znalazła także swój wyraz w odnowionej liturgii. Można mówić o eklezjologii Konstytucji o liturgii⁶⁸. Liturgia jest urzeczywistnieniem się Kościoła⁶⁹. Nikogo więc nie dziwi, że w odnowionej liturgii prawda o zgromadzeniu liturgicznym stanowi jedno z kluczowych zagadnień⁷⁰. Ta prawda była m.in. podstawą do ogłoszenia instrukcji *Actio pastoralis* i Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci⁷¹. Prawda ta znajduje odzwierciedlenie w redakcji wprowadzeń teologiczno-pastoralnych do ksiąg liturgicznych, gdzie zwykle omawia się obowiązki całej wspólnoty, a potem poszczególne funkcje liturgiczne⁷². Podział ról w zgromadzeniu manifestuje jedność i różnorodność Kościoła.

⁶⁵ Sw. Hieronim, *Comm. in Is. Prol.*, PL 24, 17. Por. Konstytucja o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* 25.

⁶⁶ Por. Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* 7; Paweł VI, *Encyklika Mysterium fidei* w: EDIL s. 145—149; J. Galot, *La Cristologia nella „Sacrosanctum Concilium”*, „Notitiae” 19 (1983) 305—319; J. M. Bernal, *La presencia de Cristo en la Liturgia*, „Notitiae” 20 (1984) 455—490.

⁶⁷ W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium paschalne Chrystusa*, w: *Wprowadzenie do liturgii* (praca zbiorowa), Poznań 1967, 75—98.

⁶⁸ Por. O. Müller, *Die Eklesiologie der Constitutio de Sacra Liturgia des II. Vatikanischen Konzils*, w: *Pastorale Liturgie. Vorlesungen, Predigten und Berichte vom Liturgischen Kongress Berlin 1965*, Leipzig 1965, 9—26; I. Onatibia, *La Eclesiologia en la „Sacrosanctum Concilium”*, „Notitiae” 19 (1983) 648—660.

⁶⁹ Por. B. Nadolski, *Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii w świetle dokumentów Vaticanum II*, Poznań 1981.

⁷⁰ S. Cichy, *Zgromadzenie liturgiczne podstawowym znakiem odnowionej liturgii*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 11 (1978) 43—52.

⁷¹ Por. przypis 29 i 31.

⁷² Np. *Ordo baptismi parvulorum*. Praenotanda 4—7. EDIL s. 565 n; *Ordo exsequiarum*. Praenotanda 16—20, EDIL s. 610 n; *Institutio generalis de liturgia Horarum* 20—27, EDIL s. 743 nn; *Ordo unctionis infirmorum*. Praenotanda 32—37, EDIL s. 912 n.

5. Czynny udział całego zgromadzenia. Całe zgromadzenie liturgiczne jest podmiotem liturgii. Wszyscy uczestnicy na mocy powszechnego kapłaństwa sprawują liturgię. Nie powinno być w zgromadzeniu niemych, milczących widzów. Na 130 artykułów Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* aż 10 artykułów mówi o czynnym uczestnictwie w obrzędach liturgicznych. Określenie „*actuosa participatio*” powtarza się w dokumentach odnowy, jak „zmiłuj się nad nami” w litanii. Mówiąc o czynnym zaangażowaniu w czynności liturgiczne dokumenty te podają jego cechy, a mianowicie ma to być udział świadomy, pełny (czyli zewnętrzny i wewnętrzny), pobożny i owocny⁷³. Celem umożliwienia takiego udziału wprowadzono do liturgii języki zrozumiałe dla jej uczestników oraz odnowiono znaki, by jasniej wyrażały i w sposób im właściwy dokonywały uświęcenia i przyczyniały się do oddawania Bogu czci.

6. Twórczość celebransa. W odróżnieniu od liturgii okresu rubrycystyki, gdzie wszystkie gesty i teksty były dokładnie określone, odnowiona liturgia daje celebransowi dość szeroką możliwość wyboru tekstów liturgicznych, sformułowania w podobnych słowach podanych tekstów oraz zwrócenia się do zgromadzenia liturgicznego swoimi słowami⁷⁴. W twórczości tej celebrans winien mieć na uwadze dobro duchowe całego zgromadzenia, a nie osobiste zamiłowania⁷⁵. Twórczość ta, o ile jest dobrze przygotowana, przyczynia się do ożywienia liturgii.

7. Szacunek dla człowieka. Liturgia to dzieło Boże, *opus Dei* — jak to określał św. Benedykt, ale to także dzieło człowieka. Sprawuje ją, uczestniczy w niej człowiek. Niewłaściwe przeakcentowanie pierwszego czy drugiego momentu prowadzi do pewnego monofizytyzmu lub nestorianizmu liturgicznego. Odnowione księgi liturgiczne uwzględniając fakt, że człowiek jako człowiek staje w liturgii przed Najświętszym Bogiem, podkreślają szacunek dla jego godności⁷⁶. W starych księgach nie znajdziemy uwagi, którą odczytujemy np. w Obrzędach chrztu dzieci: „Duszpasterze mają ponadto dokładać starań, by każdorazowe udzielanie chrztu odbywało się z należytą godnością i w miarę możliwości było dostosowane do warunków i życzeń rodziny. Ktokolwiek udziela chrztu, niech wykonuje obrzęd

⁷³ Por. J. Emminghaus, *Die Messe. Wesen — Gestalt — Vollzug*, Klosterneuburg 1976, 26—31; A. Triacca, *Partecipazione alla celebrazione liturgica*. Per un „bilancio pastorale” a vent'anni dalla Costituzione sulla Liturgia, „*Notitiae*” 20 (1984) 12—36.

⁷⁴ Por. S. Koperek, *Cechy interwencji kapłana w liturgii Mszy św.*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 33 (1980) 344—350; A. Cuva, *La creatività rituale nei libri liturgici*, „*Ephemerides Liturgicae*” 89 (1975) 54—99.

⁷⁵ J. Grzeškowiak, *Czytelność znaków odnowionej liturgii*, „*Collectanea Theologica*” 45 (1975) f. IV, 94 n.

⁷⁶ Por. J. Grzeškowiak, *Nadrzędność znaków osobowych w liturgii*, „*Collectanea Theologica*” 46 (1976) r. IV, s. 75.

dokładnie i pobożnie, niech się stara, aby wszystkim okazać życzliwość i uprzejmość”⁷⁷. Podobne w treści sformułowanie znajdujemy w Obrzędach pokuty: „Kapłan niech przyjmie penitenta z braterską miłością i ewentualnie pozdrowi go uprzejmymi słowami”⁷⁶.

8. Możliwość dostosowania liturgii do zwyczajów poszczególnych krajów. Wprowadzenia teologiczno-pastoralne nowych ksiąg liturgicznych wyraźnie wspominają o możliwości adaptacji wydania typycznego do zwyczajów danego kraju⁷⁹. Adaptacji tych mogą dokonywać Konferencje Episkopatów. Księgi wydawane w poszczególnych krajach nie są samym tłumaczeniem ksiąg typycznych. W polskich wydaniach ksiąg mamy podtytuły: „Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich”⁸⁰.

9. Akomodacja w krajach misyjnych. To czego nie mogli przeprowadzić O. Mateusz Ricci TJ i Robert de Nobili TJ w XVII w. stało się możliwe w wieku XX. Artykuły 1, 37—40, 65 i 119 Konstytucji o liturgii dały zielone światło dla adaptacji obrzędów i tekstów liturgicznych w krajach misyjnych. Adaptację tę w szeregu krajach przeprowadzono⁸¹. Adaptacja ta prowadzi obecnie do powstania nowych obrzędów. Np. tzw. Msza św. zairska posiada cały szereg elementów innych w liturgii rzymskiej⁸².

10. Nastawienie ekumeniczne. Dokonując dzieła odnowy liturgii rzymskiej uwzględniono także moment ekumeniczny. Cały szereg wprowadzonych zmian względnie ich zaniechanie podyktowane było względami ekumenicznymi. Wyakcentowanie prawdy o zgromadzeniu, podkreślenie roli słowa Bożego, podkreślenie roli Ducha Świętego, wprowadzenie formuły sakramentu bierzmowania znanej w obrzędzie bizantyjskim od IV wieku, czy wprowadzenie aklamacji po przestoczeniu i po Ojciec nasz, jak również zachowanie nicejsko-konstantynopolińskiego wyznania wiary we Mszy św., czy zachowanie wspomnienia Ofiarowania NMP (21.11.), to niektóre z ekumenicznych aspektów posoborowej odnowy liturgicznej⁸³.

⁷⁷ *Ordo Baptismi parvulorum*. Praenotanda 7. 2), EDIL s. 566; *Obrzędy chrztu dzieci*, Katowice 1972. s. 23.

⁷⁸ *Ordo Paenitentiae*. Praenotanda 16, EDIL s. 989; *Obrzędy pokuty*, Katowice 1981, s. 22.

⁷⁹ Np. *Ordo Baptismi parvulorum*. Praenotanda 23—26, EDIL s. 570; *Ordo exsequiarum*. Praenotanda 21—22, EDIL s. 611 n; *Ordo unctionis infirmorum*. Praenotanda 38—39, EDIL s. 913; *Ordo Paenitentiae*. Praenotanda 38, EDIL s. 996.

⁸⁰ Por. *Obrzędy małżeństwa*, Katowice 1974; *Obrzędy chrztu dzieci*, Katowice 1972; *Obrzędy pogrzebu*, Katowice 1977; *Obrzędy pokuty*, Katowice 1981.

⁸¹ Por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 265—274.

⁸² Tamże 273 n. Por. K. Kuczał, *Afrykanizacja liturgii*, „Collectanea Theologica” 48 (1978) f. III. 67—79.

⁸³ Por. J. M. Tillard, *La reforme liturgique et le rapprochement des Églises*. w: *Liturgia opera divina e umana*, dz. cyt. 215—240; J. Emminghaus, *Die Reform des Messbuches in ökumenischer Sicht*, w:

III. PERSPEKTYWY DĄLSZYCH REFORM.

Reforma liturgiczna nie skończy się z chwilą wydania ostatniej odnowionej księgi liturgicznej. Po wydaniu wszystkich ksiąg trzeba będzie dłuższego czasu, by duch, który je ożywia, napełnił celebransów i całe zgromadzenie liturgiczne. Ks. Annibale Bugnini z okazji 10-leci Konstytucji o liturgii zauważył, że najtrudniejszym etapem odnowy będzie przybliżenie odnowionej liturgii całemu Ludowi Bożemu. Będzie to długotrwały etap odnowy⁸⁴. Z pewnością na tym etapie dojdzie także do pewnych retuszów, drobnych zmian w przeprowadzonym dziele odnowy.

1. Celem przeprowadzenia dogłębnej reformy potrzebna jest i będzie odpowiednia formacja liturgiczna duchowieństwa i wiernych. Przed kilku laty profesor liturgiki z Münster, E. J. Lengeling wydał książkę poświęconą tej sprawie⁸⁵. Autor zanalizował w niej wszystkie dokumenty soborowe i posoborowe wskazując na konieczność formacji liturgicznej i pokazał jak wiele jest jeszcze w tej dziedzinie do zrobienia.

2. Z pewnością w przyszłości będzie zachodziła potrzeba wprowadzania nowych tekstów, ale najpierw trzeba będzie zgłębiać te, które posiadamy. Zwrócił na to uwagę list Kongregacji do Spraw Kultu Bożego w sprawie modlitw eucharystycznych z 27.4.1973 r.⁸⁶. Potrzebne będą komentarze do poszczególnych ksiąg liturgicznych czy poszczególnych zbiorów modlitw. Przykładem mogą być komentarze: E. J. Lengelinga do nowego Ordo Missae⁸⁷ czy Jo Hermansa do nowego Mszału⁸⁸, Th. Schnitzlera do modlitw eucharystycznych⁸⁹, czy zbiorowy komentarz do modlitw Mszału⁹⁰.

Theologia scientia eminens practica. Festschrift F. Zerbst. hrsg. v. H. Chr. Schmidt-Lauber, Wien 1979, 116—132; E. J. Lengeling, *Ökumenische Veränderungen im neuen Missale Romanum*. Jean-Jaques von Allmen von 75. Geburtstag, „Liturgisches Jahrbuch“ 32 (1982) 65—88.

⁸⁴ A. Bugnini, *Dieci anni*, 398 n.

⁸⁵ E. J. Lengeling, *Kritische Bilanz*. Liturgische Bildung des Klerus und der Laien in den Aussagen des Zweiten Vatikanischen Konzils, in den römischen Ausführungsbestimmungen und in den reformierten liturgischen Büchern, Regensburg 1976.

⁸⁶ Por. przyp. 32.

⁸⁷ E. J. Lengeling, *Die neue Ordnung der Eucharistiefeier*, Leipzig 1970.

⁸⁸ Jo Hermans, *Die Feier der Eucharistie*. Erklärung und spirituelle Erschliessung, Regensburg 1984.

⁸⁹ Th. Schnitzler, *Der Römische Messkanon in Betrachtung, Verkündigung und Gebet*, Freiburg i. Br. 1968; tenże, *Die drei neuen eucharistischen Hochgebete und die neuen Präfationen in Verkündigung und Betrachtung*, Freiburg i. Br. 1968.

⁹⁰ *Erhöre die Bitten deines Volkes*. Geistliche Kommentare zu den Orationen des Messbuches für Verkündigung und Meditation. Band I: Die Sonntage im Jahreskreis, Band II: Advent und Weihnachtszeit, Freiburg i. Br. 1978—79.

3. Ukazały się już drugie poprawione wydania typiczne: Obrzędów chrztu dzieci, Mszału Rzymskiego i Lekcjonarza mszalnego. Postuluje się drugie wydanie typiczne części pontyfikału obejmującej święcenia diakonatu, prezbiteratu i biskupstwa, które zawierać będą wprowadzenie teologiczno-pastoralne podobnie jak to mają pozostałe księgi⁹¹. W księdze tej postuluja niektórzy pewne poprawki. Np. wręczenie przy święceniach diakonatu księgi Liturgii Godzin z odpowiednimi słowami towarzyszącymi, podobnie jak to ma miejsce przy profesji zakonnej⁹². Postuluje się ułożenie skróconego Ordo Missae na szczególne okazje⁹³. Mówi się o większym zaangażowaniu świeckich w liturgię⁹⁴. Nie tylko *Ecclesia semper reformanda*, ale także *liturgia Ecclesiae semper reformanda est*.

4. Oczekuje się na wydanie Martyrologium Rzymskiego. W tej sprawie Biskupi diecezjalni otrzymali odpowiednio pismo Kongregacji. Oczekuje się także zapowiedzianego w Konstytucji *Laudis canticum* V tomu Liturgii Godzin, który będzie zawierał teksty do wyboru (czytania, kolekty psalmowe i inne teksty)⁹⁵.

5. Nowe perspektywy reform liturgicznych stwarzać będą współczesne dążenia ekumeniczne. Pewnym zwiastunem tego rodzaju reform może być przygotowana przez Maxa Thuriana ekumeniczna liturgia eucharystyczna z Limy⁹⁶.

6. W związku z rozwojem języka potrzebne będą w przyszłości uwspółcześniane przekłady tekstów liturgicznych i chyba więcej, „trzeba stworzyć liturgię autentycznie chrześcijańską, która będzie wyrażać społeczne, kulturalne i religijne wartości, którymi żyje człowiek dzisiejszy. Z tej racji często mówi się dziś o konieczności tworzenia nowych form liturgicznych”⁹⁷. Rozważania na temat liturgii jutra snuje m.in. J. Gelineau w jednej ze swych książek⁹⁸.

7. Czasem w przeprowadzonej odnowie liturgii zauważa się przeintelektualizowanie i przerost elementu werbalnego. Tymczasem duch

⁹¹ Por. „Notitiae” 14 (1978) 73.

⁹² Th. Schnitzler, *Was das Stundengebet bedeutet?* Hilfen zum geistlichen Neubeginn, Freiburg i. Br. 1980, 129.

⁹³ Por. Relacja ks. Biskupa H. J. Spital z Trewiru w czasie spotkania przewodniczących i sekretarzy Krajowych Komisji Liturgicznych w Rzymie, „Notitiae” 20 (1984) 850.

⁹⁴ Zob. relacja o. P.-M. Gy OP, *Les fonctions des laics dans la liturgie*, „Notitiae” 20 (1984) 796—805.

⁹⁵ Zapowiadano to już na pierwszym spotkaniu konsultorów Sekcji do Spraw Kultu Bożego w 1978 r., por. „Notitiae” 14 (1978) 72 n.

⁹⁶ M. Thurian, *Une liturgie eucharistique oecuménique*, „Notitiae” 19 (1983) 625—647; tenże, *Die eucharistische Liturgie von Lima*, „Liturgisches Jahrbuch” 34 (1984) 21—31; A. A. Häussling, *Eine „Missa oecumenica”*. Eine katholische Lektüre der Lima-Liturgie, „Theologie der Gegenwart” 28 (1985) 165—173.

⁹⁷ J. Grzeškowiak, *Liturgia dziś*, Katowice 1982, 225.

⁹⁸ J. Gelineau, *Die Liturgie von morgen*, Regensburg 1979.

odnowy domaga się także ekspresji nie werbalnych, domaga się odpowiedniej muzyki i śpiewu, a także chwil milczenia przeznaczonych na osobistą modlitwę i refleksję⁹⁹. Trzeba będzie w przyszłości nowych kompozycji i śpiewów liturgicznych, które pomogłyby lepiej społecznie uczestniczyć w liturgii Kościoła.

Przedstawiliśmy w zarysie dzieło odnowy realizowane przez Stolicę Apostolską, jego idee przewodnie i perspektywy. Rzeczą ciekawą byłoby prześledzenie realizacji tego dzieła w poszczególnych krajach. Sprawa recepcji posoborowej odnowy liturgicznej w różnych krajach wymaga osobnego studium i badań.

Katowice

KS. STEFAN CICHY

⁹⁹ Por. B. Fischer, *Stan reform liturgicznych w Niemczech Zach.*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 29 (1976) 209 n.

Ks. Bogusław Nadolski TChr

RECEPCJA KONSTYTUCJI „SACROSANCTUM CONCILIUM” W POLSCE

Odpowiedź na postawiony problem recepcji Konstytucji o świętej liturgii w Polsce wymaga oparcia o badania socjograficzne. Polska myśl socjologiczna tak katolicka, jak marksistowska może poszczycić się szeregiem opracowań związanych z religijnością Polaków¹. Opracowania te rzucają niewątpliwie pewne światło na zagadnienia liturgii i jej przeżywania. Badań jednak zajmujących się ex professo życiem liturgicznym brak. Postulowane badania dotyczące liturgii winny uwzględnić regionalne zróżnicowanie kraju. Istnieją bowiem wyraźne różnice w religijności polskiej (dominantes, paschantes) mimo uniformistycznych nurtów. Nurty te wyrażają się m.in. w ogólnonarodowej tematyce kaznodziejskiej, programie duszpasterskim czy innych ogólnych wytycznych Konferencji Episkopatu Polski.

Wobec braku opracowań socjograficznych odpowiedź na postawiony problem musi szukać innych źródeł. W poniższej wypowiedzi wskażemy najpierw na ogólne czynniki warunkujące realizację życia liturgicznego, by następnie zatrzymać się nad sposobem realiza-

¹ Por. W. Piwowski, *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*, Warszawa 1971; *Religijność ludowa* (red. W. Piwowski), Wrocław 1983; E. Ciupak, *Kult religijny i jego społeczne podłoże. Studium nad katolicyzmem polskim*, Warszawa 1963, i inne.